

**DETERMINATION OF THE ESSENCE
OF THE CONCEPT OF «SANATORIUM-RESORT COMPLEX»,
FUNCTIONS AND MAIN TASKS OF ITS FUNCTIONING**

**ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ
«САНАТОРНО-КУРОРТНОГО КОМПЛЕКСУ», ФУНКЦІЙ
ТА ОСНОВНИХ ЗАВДАНЬ ЙОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ**

Liliia Bublyk¹

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-38-9-25>

Abstract. The relevance of the topic of the study is that the development of tourism and recreational business, and the overall process of recovery of society is extremely timely and necessary in the context of increasing the cost of human life and the popularization of the tourism industry worldwide. The subject of the research is the substantiation of the need to improve the theoretical foundations of the functioning of modern sanatorium and resort complexes. The main purpose of the study is to find out the essence of the concept of «spa complex», to define the functions and main tasks of its activities. During the research the author used such methods of cognition as axiomatic method or deductive-axiomatic, observation, comparison, measurement, experiment, monitoring and formalization, when defining the essence of the terms «recreational-tourist potential of the territories» and «sanatorium-resort complex». It is also proved that the main purpose of functioning of health resorts and resorts is to ensure the possibility of using natural resources during the process of moral and physical rehabilitation of the population to obtain socio-economic benefits. Also within the framework of the study differentiation of elements of sanatorium and resort complexes was carried out and it was established that the main infrastructural components of these health institutions include tubular wells, sleeping buildings, wells, wells, mine wells, dining rooms, ditches, administrative buildings, medical buildings, medical buildings. Additional elements of the resort complexes include restaurants, fast food establish-

---

¹ Candidate of Economic Sciences, Assistant Professor,
Lviv Polytechnic National University, Ukraine

ments, libraries, diagnostic centers, tourist services, parking and beauty and cosmetology centers. And the list of related items included souvenir shops, sports equipment rental and sales, sightseeing tours, swimming pools, water parks, hairdressers, grocery stores and supermarkets. One of the key findings is to indicate the essence of the concept of «recreation» that opens at the intersection of three areas of research, namely, economic science, treating recreational processes as an opportunity to improve the tourist routes, at an angle of the education sector, the study of which is a pressing need for today. geography of the territories where it can be realized, and is to restore the physical, moral and intellectual state of the individual.

1. Вступ

У сучасних умовах прогресування програмно-технічного обслуговування, збільшення інтенсивності людської праці, складних урбаністичних процесів та зростання вимог до виробничої сфери, всеохоплюючого значення набуває рекреація, як процес відновлення інтелектуальних та фізичних можливостей людського організму. Разом з тим детального вивчення та дослідження потребує сфера послуг у загальному її вираженні та удосконалення сутності поняття «санаторно-курортного комплексу» зокрема. У основі вказаного визначення закладене дослідження рекреаційно-туристичного потенціалу санаторно-курортних комплексів.

Так, на думку автора санаторно-курортний комплекс – це сукупність взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих інституцій, що складаються з підприємств інфраструктури, лікувально-профілактичних та соціально-пізнавальних закладів, туристичних маршрутів та висококваліфікованого персоналу, покликаних надавати оздоровчі та реабілітаційно-рекреаційні послуги населенню на основі принципів соціальної користі, індивідуального підходу, платності, етапності, спадковості оздоровчих процедур та комплексного підходу. А, рекреаційно-туристичний потенціал територій – це складна, багатофакторна система історико-культурних, соціальних, оздоровчо-відновлювальних, природніх та екологічних об'єктів, що за умов позитивного використання техніко-матеріальної бази, висококваліфікованого персоналу та фінансового інвестування, здатні досягти відновлення фізичного стану та інтелектуальної активності людських індивідумів, покращити

їх загальне самопочуття та спонукати до удосконалення інфраструктури, транспорту, зв'язку і загального приросту макроекономічних показників розвитку означених територіях.

Предметом дослідження є обґрунтування необхідності удосконалення теоретичних основ функціонування сучасних санаторно-курортних комплексів. Основною метою дослідження є з'ясування сутності поняття «санаторно-курортного комплексу», визначення функцій та основних завдань його діяльності. Під час дослідження автор використовував такі методи пізнання, як аксіоматичний метод або дедуктивно-аксіоматичний, спостереження, порівняння, моніторингу та метод формалізації, під час визначення сутності понять «рекреаційно-туристичний потенціал територій» та «санаторно-курортний комплекс». Дослідження складається із 5 пунктів, та завершується загальними логічними висновками.

2. Формулювання визначення

«рекреаційно-туристичного потенціалу територій»

Для формулювання всеохоплюючого визначення «рекреаційно-туристичного потенціалу територій» розділимо дане визначення на дві складові: рекреаційну діяльність та туристичну привабливість окремо взятих територій. У науковій спільноті України існує декілька підходів до визначення поняття «рекреаційної діяльності», розглянемо деякі з них. Так, вчений В. Величко, під «рекреаційною діяльністю» розуміє діяльність людини у вільний час, здійснювану з метою відновлення фізичних сил людини що характеризується різноманітністю поведінки людей і самоцінністю її процесу [2, с. 8]. Дане визначення вважаємо неповним, оскільки автор нівелює значення географічної складової рекреаційної території, та прямого впливу її позитивних характеристик на можливість оновлення морального та фізичного стану людської особистості внаслідок використання туристичного потенціалу окремих територій.

Дослідник В. Смаль розглядає рекреаційну діяльність, що пов'язана з використанням ландшафтів і значних територій [7], при цьому описуючи що рекреація є однією з форм продуктивного використання вільного часу людини, а саме суспільний, економічний і науковий феномен, для якого не мають значення міжгалузеві та міждисциплінарні межі [8].

Дане визначення не описує галузевий аспект необхідності розвитку санаторно-курортної сфери для покращення рекреаційних можливостей окремих територій, а тому є неповним, та потребує удосконалення.

На протипагу вказаним вченим, П. Масляк, зазначає, що рекреаційна діяльність – це один із комплексних видів життєдіяльності людини, спрямований на оздоровлення і задоволення духовних потреб у вільний від роботи час, та додає, що дана діяльність є все більш диверсифікованою [15]. Погоджуємось із зазначенням диверсифікації рекреації, але вважаємо визначення неповним, у зв'язку із відсутністю у ньому можливості фізичного відновлення людини та упущенням цінності дослідження географічної складової територій, придатних для рекреаційного оздоровлення.

Ряд дослідників переконані, що для визначення сутності досліджуваного поняття необхідно застосувати системний підхід. Так, О. Топчієв стверджує, що рекреаційна діяльність має складну циклічну, ієрархічну структуру, що охоплює добові, тижневі, квартальні, річні та життєві цикли рекреації, та не всі вони досліджуються рекреаційною географією [16]. Натомість, О. Бейдик розкриває сутність рекреаційної діяльності як системи заходів, пов'язаних з використанням вільного часу для оздоровчої, культурно-пізнавальної діяльності людей на спеціалізованих територіях, які розташовані поза межами їх постійного проживання; характеризується, в порівнянні з іншими напрямками діяльності, відносно різноманітністю поведінки людей і самоцінністю процесу [14]. Застосування системного підходу даними вченими вважаємо обгрунтованим, та погоджуємось із складністю складу та структури елементів рекреаційної діяльності та рекреаційних можливостей певних географічних територій.

Розглянемо трактування поняття «туристичної привабливості територій» вченими та дослідниками України. Так, М. Омуш туристично привабливою вважає територію, яка має потенціал для розвитку туризму, сукупність економічних і психологічних характеристик регіональних туристичних комплексів, що відповідають попиту, потребам туристів, вимогам інвесторів і забезпечують досягнення передбачуваного соціально-економічного ефекту [19, с. 7]. Дане визначення вважаємо недосконалим, у зв'язку з відсутністю в ньому переліку факторів впливу формування означеного поняття.

На протывагу попередньому вченню розглянемо визначення подане І. Зоріним, котрий вважає що туристично привабливою можна вважати територію, яка користується популярністю у туристів і ця місцевість перетворюється у туристичний центр, та зазначає що розрізняють туристичний центр та центр туризму [10, с. 22]. У даному трактуванні упущено перелік якісних характеристик перспективних туристичних дестинацій.

Інформативним є також визначення науковця Т. Божук, котра під туристичною привабливістю території розглядає всі туристичні ресурси, які приваблюють своїми якостями, властивостями туристів, захоплюють їх і спонукають до відвідування заданої території [11]. А також, вченого О. Мельник, що зазначає: «туристично-приваблива територія – це територія, яка має потенціал туристичних ресурсів, сучасну розвинену інфраструктуру туризму та доступну й достатню для туриста інформацію про неї, які б відповідали потребам туристів і забезпечували досягнення максимального соціально-економічного ефекту від розвитку в її межах туристичної діяльності [13]». Дані визначення вважаємо найбільш точними та всеохоплюючими, проте засвідчуємо необхідність формулювання оновленого всеохоплюючого поняття «рекреаційно-туристичного потенціалу територій».

Отже, рекреаційно-туристичний потенціал територій – це складна, багатofакторна система історико-культурних, соціальних, оздоровчо-відновлювальних, природних та екологічних об'єктів, що за умов позитивного використання техніко-матеріальної бази, висококваліфікованого персоналу та фінансового інвестування, здатні досягти відновлення фізичного стану та інтелектуальної активності людських індивідуумів, покращити їх загальне самопочуття та спонукати до удосконалення інфраструктури, транспорту, зв'язку і загального приросту макроекономічних показників розвитку означених територіях.

3. Обґрунтування сутності поняття «санаторно-курортний комплекс»

Рекреаційно-туристичний потенціал є основою відкриття та розбудови санаторно-курортних готелів та комплексів на окремо визначених територіях. Сьогодні популярною є думка про те, що туристично-привабливою може стати будь-яка, без виключення, територія. Оскільки

індустрія туризму зазнала значного розвитку та охоплює більше двадцяти видів рекреаційного відновлення, шляхом зміни місця дислокації. Так, до сучасних видів туризму віднесено: дарк-туризм, подорожі у космос, аватаринг, етно- та фолк-туризм, підводний, гастро- та техно-туризм, які сприяють розширенню кругозору туриста та повної зміни мислення та буття, спонукають до нових звершень та здатні виводити із стану депресії та напруги.

Цікавим залишається твердження про зворотній вплив фінансових криз на розвиток сфери послуг загалом, та індустрії туризму, зокрема. Так у періоди найбільших міжнародних економічних криз, що впродовж останнього двадцятиліття припадали на 2008-2009 рр. та 2014-2016 рр. спостерігається збільшення обсягу споживачів туристичних послуг, що обумовлено збільшенням вільного часу людей, у зв'язку із зміною чи втратою постійного місця праці та рекреаційними властивостями сфери туризму. Дана динаміка, є також показником високої ліквідності та рентабельності означеної індустрії, що у поєднанні із певними позитивними природно-екологічними властивостями територій здатна накопичувати грошові доходи із мінімальними фінансово-кредитними затратами у десятки разів більше, ніж будь-яка індустрія виробничої сфери.

Ряд провідних вітчизняних вчених розглядали, також, поняття «туристично-рекреаційного комплексу», визначення якого вважаємо вужчим за поняття «санаторно-курортного комплексу», проте включеним у вихідне його трактування.

Так, вчений Є. Котляр під поняттям туристично-рекреаційного комплексу розглядає частину загального господарського комплексу територій різного рівня, поєднання рекреаційних установ і суміжних підприємств інфраструктури, об'єднаних тісними виробничими та економічними зв'язками, а також спільним використанням географічного розташування, природних і економічних ресурсів території, займаній комплексом [4]. Дане визначення є інформативним у розкритті системності зв'язку географічних та економічних елементів формування комплексу, що сприятиме максимальному задоволенню естетично-оздоровчих потреб населення під час використання основних туристично-рекреаційних об'єктів на території оздоровчого комплексу.

Не менш науково пізнавальним є визначення поняттям туристично-рекреаційного комплексу О. Чудновським, котрий переконаний, що це сукупність засобів розміщення, транспортних засобів, об'єктів громадського харчування, розважального пізнавального, ділового, оздоровчого, спортивного й іншого призначення організацій, що надають екскурсійні послуги та послуги гідів перекладачів [9]. Визначення, подане автором, вважаємо вузьким у частині розкриття рекреаційного потенціалу означених комплексів, та надто зосередженим на торгово-розважальній функції санаторних закладів.

Натомість, Р. Магійович, О. Пилип'як, О. Шкрібинець у власній праці розкривають сутність поняття рекреаційно-туристичних комплексів, шляхом їх трактування, як комплексів, що об'єднують систему туристично-рекреаційних закладів, обслуговуючих підприємства інфраструктури та інших галузей, які мають тісні виробничі та економічні зв'язки, спільно використовують ресурси з метою задоволення різноманітних оздоровчих, пізнавальних, культурних та інших потреб населення [12, с. 166]. Дане визначення зосереджене на відстеженні економічних зв'язків у середині комплексу, та не розкриває основної мети та принципів функціонування аналізованих установ.

Тому, на основі поданого вище визначення «рекреаційно-туристичного потенціалу» територій та сформульованих визначень поняття рекреаційно-туристичних комплексів провідними українськими вченими необхідно подати оновлене визначення поняття санаторно-курортного комплексу.

Отже, санаторно-курортний комплекс – це сукупність взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих інституцій, що складаються з підприємств інфраструктури, лікувально-профілактичних та соціально-пізнавальних закладів, туристичних маршрутів та висококваліфікованого персоналу, покликаних надавати оздоровчі та реабілітаційно-рекреаційні послуги населенню на основі принципів соціальної користі, індивідуального підходу, платності, етапності, спадковості оздоровчих процедур та комплексного підходу.

При цьому, основною метою функціонування санаторно-курортних закладів є забезпечення можливості використання природніх ресурсів під час процесу морального та фізичного оздоровлення населення для одержання соціально-економічної вигоди. До переліку природніх ресур-

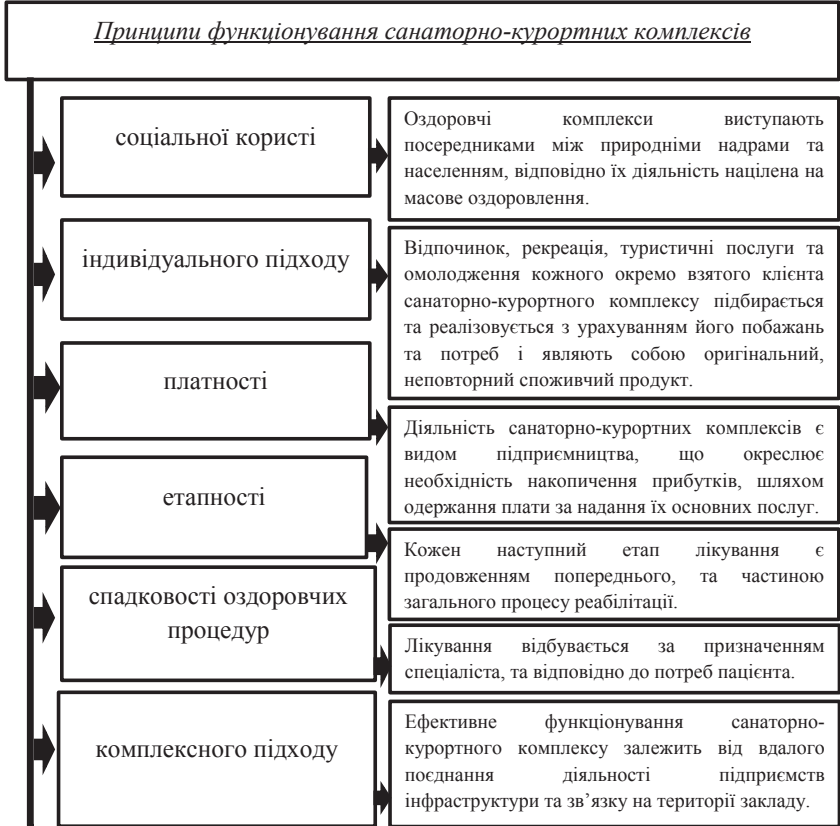
сів включено наявність лікувальних вод, цілющих грязей, морських та гірських масивів, сонцелікування та повітря-лікування, а також сприятливих природно-кліматичних факторів та інше. Під виразом «соціально-економічна вигода» розглядаємо можливість одержання повної чи часткової реабілітації, морального та фізичного оздоровлення особам, що цього потребують із максимально високим рівнем доходу власників санаторно-курортних комплексів та мінімально можливими витратами користувачів послуг, наданих означеними установами.

4. Принципи, функції та елементи побудови санаторно-курортних комплексів

Розглянемо детальніше принципи функціонування санаторно-курортних комплексів на рис 1. Санаторно-курортні комплекси складаються із великої кількості елементів, які умовно можна поділити на основні, додаткові і супутні. Таке розмежування пояснюється різноплановістю та багатогранністю продуктів та послуг, що надаються оздоровчими центрами (рис. 2).

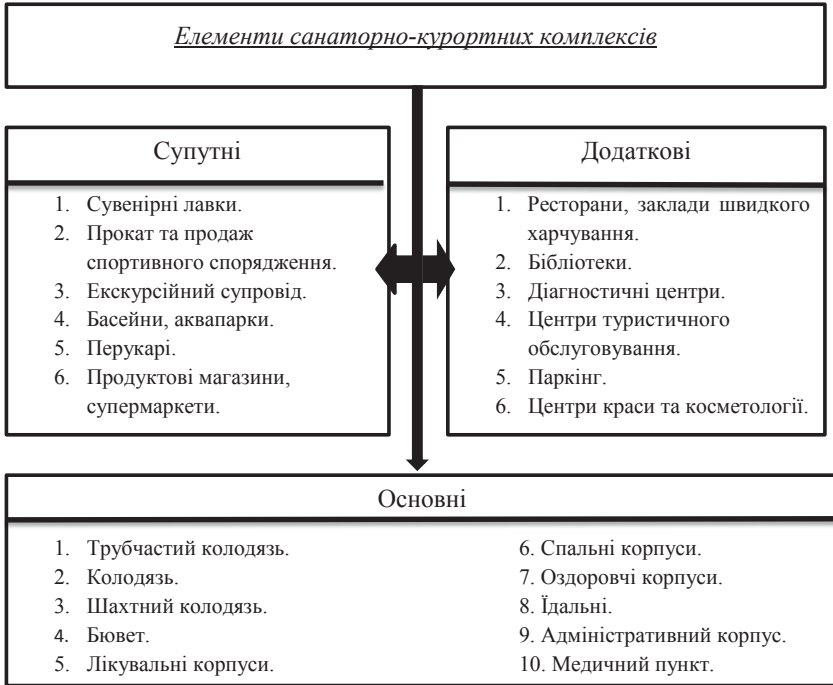
Усі установи, означені в списку обов'язкових компонентів санаторно-курортних комплексів є необхідними, бо саме їх розміщення та безперерйне функціонування є основою діяльності аналізованих комплексів. До їх списку відносимо трубчастий колодязь, який є інженерною спорудою, що являє собою вертикальну виробку з невеликим розміром поперечного перерізу круглої форми, що призначена для забору підземних вод, розташованих на різній глибині, та складається з колони, обсадних труб, фільтрів, відстійника, гирла, оголовоку та шахти (для установки арматури) [17]. Також, шахтний колодязь, який являє собою важливу інженерну споруду, що є вертикальною виробкою з великим (у порівнянні із водозабірною свердловиною) розміром поперечного перерізу, круглої, квадратної, прямокутної або шестигранної форми, що призначена для забору ґрунтових вод [17]. А ще, буюет яким прийнято вважати інженерну водозабірну споруду для забезпечення споживачів необробленими (крім знезараження води методом ультрафіолетового опромінення) міжшаровими напірними (артезіанськими) або безнапірними підземними водами, до складу якої входять свердловина, розподільна колонка та спеціальне приміщення або павільйон [17].

Рис. 1. Принципи функціонування санаторно-курортних комплексів

Необхідною складовою, та найважливішою оздоровчою частиною санаторно-курортного комплексу є лікувальний корпус. Який виконує функції рекреації, фізичного оздоровлення та відновлення морального стану населення. Існує така різновидність лікувальних корпусів: водогрязелікувальний корпус, водолікувальний корпус, грязелікувальний корпус, електролікувальні корпуси, світлолікувальні корпуси, солянолікувальні корпуси та інші. Такий великий різновид лікувально-профілактичних закладів пояснюється специфічною складовою кожної,

Рис. 2. Диференціація елементів санаторно-курортних комплексів

окремо взятої території розміщення санаторно-курортного комплексу та різноплановими потребами рекреації людства.

Щодо спальних корпусів та їдалень, до кожного виду з цих обов'язкових елементів є ряд вимог, не додержання яких призводить до ануляції ліцензії санаторію. Так, обов'язковими вимогами до їдалень є збереження пожежних та санітарно-технічних норм, наявність дієтичного харчування, висококваліфікованого персоналу, та інше. Спальні корпуси повинні відповідати санітарно-технічним нормам, мати справні вентиляційні, опалювальні, протипожежні, сигналізаційні комунікації.

Адміністративний корпус – це приміщення де здійснюється реєстрація, ведення облік пацієнтів та їх виписка, а також організація лікувально-профілактичної діяльності, її обрахунок та суворозвітність.

Необхідною складовою діяльності санаторно-курортних комплексів також є відповідність діяльності посадових осіб оздоровчих закладів їх повноваженням. Законодавством України регулюються посадові інструкції таких працівників, як начальника санаторно-курортного закладу, який зобов'язаний знати вимоги наказів, положень, настанов, інструкцій та інших документів з організації санаторно-курортного забезпечення і керуватись ними у своїй діяльності; організовувати планування роботи санаторно-курортного закладу, затверджувати плани і контролювати їх виконання та встановлювати і підтримувати розпорядок дня роботи санаторно-курортного закладу [18].

Законодавством також регулюються обов'язки заступника начальника санаторно-курортного закладу з медичної частини, що відповідає за організацію і якість надання медичної допомоги, обстеження і лікування хворих у санаторно-курортному закладі, стан і постійне удосконалення лікувально-діагностичної роботи в санаторно-курортному закладі. Провідний медичний спеціаліст санаторно-курортного закладу повинен здійснювати контроль за якістю діагностики і лікування хворих у відділеннях санаторно-курортного закладу; планувати і впроваджувати в практику роботи санаторно-курортного закладу найбільш ефективні методи діагностики захворювань і лікування хворих, вивчати їх ефективність та здійснювати керівництво і контроль за організацією невідкладної медичної допомоги і готовністю медичного персоналу до її надання [18].

До складу працівників, чия праця підлягає додержанню чинного законодавства України у сфері надання оздоровчих послуг населення віднесено: начальника (завідувача) медичного відділення, лікаря-ординатора медичного (ліжкового) відділення, лікаря-дієтолога, чергового лікаря, начальника (завідувача) приймального відділення, начальника (завідувача) фізіотерапевтичного відділення та інші. Отже, органи державної влади на законодавчому рівні здійснюють глобальне та всеохоплююче регулювання діяльності персоналу санаторно-курортних комплексів, гарантуючи при цьому належну якість надання ними послуг оздоровлення населення.

До переліку додаткових компонентів санаторно-курортних закладів відносимо ресторани, заклади швидкого харчування, із можливим дієтичним харчуванням, бібліотеки, читальні зали, інтернет аудиторії,

діагностичні центри із сучасним обладнанням, центри туристичного обслуговування, паркінг, спортивні, тренажерні зали, центри краси та косметології, сауни, масажні кабінети, різнопланові секції та кімнати для проведення вільного часу, танцювально-розважальні заклади. До списку додаткових елементів потрапляють ті атракції, наявність яких не є обов'язковою, але залишається бажаною, оскільки рекомендованим, середньостатистичним періодом оздоровлення є 21-24 дні. Проте відвідування тих чи інших закладів, що входять до списку додаткових можливе лише після дозволу чи рекомендації лікаря. Щодо виду власності, дані види елементів санаторно-курортних комплексів є такими ж як і сам заклад, тобто дохід від їх діяльності в повній мірі одержує держава чи приватний підприємець – власник оздоровчого центру.

До списку супутніх елементів санаторно-курортних комплексів віднесено: сувенірні лавки, прокат та продаж спортивного спорядження, екскурсійний супровід, басейни, аквапарки, перукарі, продуктові магазини, супермаркети. Супутніми називаються ті заклади, функціонування яких було б можливим на певній території і без діяльності на її теренах оздоровчого комплексу. Їх наявність не є принципово важливою, проте вона покращує інфраструктуру санаторно-курортного комплексу. З точки зору виду власності, дані елементи як правило є приватними і дохід державні оздоровчі заклади одержують від надання права оренди частини території комплексу.

Діяльність санаторно-курортних комплексів спрямована на рекреацію та оздоровлення населення. Думки науковців розбігаються у трактуванні визначення терміну «рекреації». Так, ряд науковців зосереджує власну увагу на економічній складовій рекреації, трактуючи рекреаційні процеси, як можливість удосконалення туристичних маршрутів, інші вчені розглядають дане поняття під кутом підгалузі освіти, вивчення якої є гострою необхідністю сьогодення, а третя група науковців розглядає процес рекреації з точки зору географії територій, де вона може реалізовуватись. Ми ж переконані у тому, що сутність поняття «рекреації» розкривається на стику цих трьох напрямів дослідження, і полягає у відновленні фізичного, морального та інтелектуального стану особистості. Розглянемо декілька трактувань означеного поняття.

Так, науковець А. Бобкова трактує рекреаційну діяльність видом господарської діяльності, пов'язаним із створенням, продажем і надан-

ням послуг, які сприятимуть відновленню, збереженню і розвитку життєвих сил людини [3, с. 16], тобто даного вченого можна віднести до групи науковців, що розглядають процес рекреації, як частину економіки туризму, вагомим при цьому є акцентуація уваги на соціальній значимості процесу рекреації.

До групи вчених, що розглядає процес рекреації, з точки зору одного із вагомих факторів покращення туристичної привабливості територій відноситься О. Бейдик, котрий розглядає дане поняття, як систему заходів, пов'язаних з використанням вільного часу для оздоровчої, культурно-пізнавальної діяльності людей на спеціалізованих територіях, що розташовані поза межами їх постійного проживання [1]. Мінус-фактором даного трактування є відсутність обумовлення можливості покращення фізичного стану населення внаслідок рекреаційної діяльності.

Загальне визначення означеного поняття знаходимо у І. Мельника, який трактує рекреаційну діяльність, як роботу, що полягає в задоволенні рекреаційних потреб населення [5]. Однозначно, ми погоджуємось із даним трактуванням, проте вважаємо, його не конкретизованим, а тому не можемо з впевненістю визначити до якої саме групи науковців можна віднести автора.

Натомість трактування М. Поколодної є доволі вагомим та найбільш аргументованим, автор вважає, що рекреаційна діяльність являється діяльністю у вільний час, що спрямована на відновлення й розвиток психічних, фізичних і духовних сил людини; це система заходів, пов'язаних з використанням вільного часу для оздоровчої, культурно-пізнавальної діяльності людей на спеціалізованих територіях, яка характеризується, у порівнянні з іншими видами діяльності, зміною, розмаїтістю, незвичністю поведінки людей і самоцінністю процесу [6]. Тобто дане визначення поєднує трактування рекреації, як частини економіки туризму та підгалузі економічної географії.

На наше глибоке переконання послуга рекреації населення є основною метою функціонування санаторно-курортних комплексів, а за допомогою рис. 3 розглянемо основні завдання функціонування означених оздоровчих закладів. Зазначимо, також те, що кожне завдання є пов'язаним із функціональною складовою діяльності санаторіїв.

Так, функцію оздоровлення населення неможливо реалізувати без виконання прямого завдання: «відновлення фізичного та морального здоров'я громадян, шляхом використання природних ресурсів землі, серед яких лікувальні грязі, води, сонце, клімат та інше». Важливим доповненням до комплексу лікування є наявність ефективного медикаментозного лікування, тому на території курортів часто зосереджуються аптеки, дієвим фактором є і використання нетрадиційної медицини (якщо це дозволено статутом оздоровниці).

Функцію оздоровлення неможливо реалізувати без високопрофесійного персоналу, до складу якого входять, як управлінці так і медики. Додатковою складовою означеної функції є інфраструктура, рівень функціональності якої повинен бути максимально високим.

Наступною функцією санаторно-курортних комплексів є здійснення реабілітації суспільства, де основним завданням виступає рекреація внаслідок зміни звичного середовища відпочиваючих, а прямий вплив на задоволення оздоровчих потреб тут має розважально-анімаційна складова та висока якість лікувальних послуг.

Все більшої необхідності в сучасних умовах зазнає профілактична функція оздоровниць. До основних тенденцій сьогодення віднесено збільшення уваги людей до стану власного здоров'я, тому часто до санаторних комплексів звертаються з метою здійснення загального омолодження організму, без попередніх рекомендацій медичного персоналу. Тому на території санаторно-курортних комплексів повинні функціонувати діагностичні центри, обладнання яких дозволить визначити розвиток патологій на ранніх етапах, а ефективно профілактичне лікування сприятиме їх ліквідації.

Не менш важливим моментом функціонування санаторно-курортних комплексів є реалізація функції управління, що забезпечує здійснення координації діяльності персоналу, перевірку їх кваліфікації та відповідності праці чинному законодавству. Права споживачів послуг закладів оздоровлення та обов'язки персоналу прописуються у статуті оздоровчого закладу та не повинні суперечити основним законам та нормативам актам України.

Туристично-пізнавальна функція забезпечує створення туристичних маршрутів, прокладання екскурсійних програм, розроблення квестів, відкриття на території курорту музейних комплексів, читальень, бібліотек. Ще однією тенденцією сьогодення є стрімкий розви-

Основною метою функціонування санаторно-курортних закладів є забезпечення можливості використання природних ресурсів під час процесу морального та фізичного оздоровлення населення із подальшим одержанням позитивних соціально-економічних результатів від проведення підприємницької діяльності.

Рис. 3. Функції та основні завдання діяльності санаторно-курортних комплексів

ток туризму, із значними економічними вливаннями у територію, де можливий масовий притік відвідувачів. Географічно склалось так, що санаторно-курортні комплекси зосередженні на територіях із багатою історією. Чим і потрібно користуватись менеджерам курортів та, відповідно, створювати нові пізнавальні програми з метою все більшого залучення туристів.

Функція анімації є своєрідним доповненням туристично-пізнавальної функції, її реалізація можлива шляхом організації концертів, фізкультурних атракцій та шоу-програм. Локаціями при цьому повинні виступати басейни, аквапарки, кімнати відпочинку, паркова та курортні зони, або концертні клуби. У санаторно-курортних комплексах, зазвичай, є ряд кваліфікованих працівників – аніматорів, до основних обов'язків яких входить емоційне розвантаження та розваги відпочивальників. Можливим є також запрошення циркових чи театральних акторів для проведення анімаційних програм. Популярними є також залучення тварин, зокрема відкриття звіринців, акваріумів чи дельфінаріїв, що також сприяє загальному процесу оздоровлення та є частиною анімаційних програм.

Реалізація соціальної функції покладається на органи державної влади, які власною політикою повинні забезпечити можливість реабілітації, оздоровлення та відпочинку соціально-незахищеним верствам населення. Керівництво оздоровчих закладів часто теж виконує соціальну функцію, надаючи знижки для певних груп населення, або повністю звільняючи від оплати. Проте принцип платності функціонування санаторно-курортних комплексів заперечує можливість повноцінної реалізації соціальної функції приватним курортам, оскільки це призведе до неплатоспроможності та банкрутства оздоровниць.

5. Диференціація ресурсів санаторно-курортних комплексів

Можливість відкриття, функціонування та оздоровлення населення у санаторно-курортних комплексах надана їм виключно завдяки туристично-рекреаційним ресурсам землі.

Туристично-рекреаційні ресурси землі – є складною, багатогранною, структурованою системою, що поєднує природні, туристичні, історичні, соціальні, етнографічні та культурні елементи, що у сукупності сприяють загальному процесу омолодження та фізичному і

моральному оздоровленню, а також духовному та культурному збагаченню населення. Саме ресурсний потенціал є основою створення новоявленого санаторно-курортного комплексу, тому освоєння території та загальне спорудження таких закладів є можливим лише після дослідження природних та антропогенних ресурсів. За допомогою рис. 4 розглянемо елементну складову туристично-рекреаційних ресурсів санаторно-курортних комплексів.

Опишемо більш детально природні туристично-рекреаційні ресурси. Їх особливість полягає у надзвичайній різноманітності, так наприклад їх диференціюють за ознакою вичерпності, так до вичерпних природних ресурсів відносимо ті, використання яких є неможливим у необмеженій кількості, а невичерпними є ті, використання яких є непомітним виходячи з їх обсягів та відтворюючій функції.

До переліку вичерпних ресурсів відносимо рослинний та тваринний світ, що представлений флорою та фауною санаторно-курортних комплексів, або природних заповідників, що знаходяться за його межами, але мають прямий вплив на процес рекреації відпочиваючих. Перелік невичерпних природних ресурсів представлено сонячною енергією, кліматом, гірськими масивами та морями, ріками, озерами.

Існує також диференціація природних ресурсів з огляду на їх трансформацію та взаємозамінність, так існують ресурси замінні, поміняти які можливо, хоч і доволі складно, та ресурси незамінні. До незамінних ресурсів відносимо гірські, морські масиви, клімат та інше. Перелік змінних представлений флорою та фауною, в деяких випадках лікувальними грязями та водами. Проте, з точки зору екологічного балансу, всі природні ресурси є незамінними, та потребують постійного захисту і нагляду за їх обсягом.

Щодо туристично-рекреаційних ресурсів, до створення яких причетне людство, варто зазначити, що у сучасних умовах, їх цінність особливо масштабна. Значним попитом у третьої вікової групи населення користується етнографічний туризм, бо повернення на землі власних предків і при цьому можливість оздоровитись у санаторії є вкрай привабливою. Враховуючи кількість осіб, що проживають за кордоном, та не мають наміру повертатись додому назавжди, організація етнічних виставок та фестивалів у санаторно-курортних комплексах є одним із способів приваблення потенційних відпочиваючих.

Рис. 4. Туристично-рекреаційні ресурси санаторно-курортних комплексів

Туристичні ресурси соціального спрямування до яких відносимо: будинки слави ветеранів; притулки для тварин; дитячі оздоровчі табори; реабілітаційні центри для учасників АТО мають двохсторонню цінність. По-перше приваблюють велику кількість відпочиваючих з профілактичною метою, та дозволяють провести повноцінний відпочинок усім членам сім'ї. А по-друге сприяють соціальному захисту населення. Розміщення перелічених вище організацій є раціональним лише у масштабних санаторно-курортних комплексах державного значення.

Ще однією необхідною компонентою функціонування санаторіїв є наявність культурних туристично-рекреаційних ресурсів. Ще з давніх часів, розваги під час проходження курсу оздоровлення чи відпочинку мали неабияке значення, так організація шоу-програм, зокрема цир-

кових чи театральних сприяє процесу морального омолодження та інтелектуального перевантаження. Тому, сьогодні у штаті працівників санаторно-курортних комплексів присутні музиканти, співаки, аніматори, актори до обов'язків яких входить розважання відпочиваючих.

До групи історичних туристично-рекреаційних ресурсів санаторно-курортних комплексів належать: музеї; палаци, замки; сакральні споруди; копальні; історичні заповідники; місця археологічних розкопок та ін. Особливе місце серед них займають сакральні споруди, оскільки одним із найперспективніших видів туризму є релігійний туризм чи паломництво. Місця, що мають сакральне значення для віруючих різних конфесій, здавна приваблюють велику кількість паломників, а в поєднанні з сприятливими природними ресурсами здатні стати найперспективнішими територіями для спорудження оздоровниць.

Ще одну підгрупу ресурсів санаторно-курортних комплексів представляють економіко-інфраструктурні виробничі ресурси. Їх особливість полягає в тому, що вони є обов'язковою компонентою функціонування всіх підприємств виробничої та невиробничої сфер, за допомогою рис. 5 розглянемо елементи економіко-інфраструктурних ресурсів санаторно-курортних комплексів. Отже, до складу економіко-інфраструктурних ресурсів санаторно-курортних комплексів входять: транспортні, екологічно-очисні, продовольчі, кадрові, фінансово-кредитні ресурси та основні засоби оздоровниць. Їх безперервне функціонування гарантуватиме не лише комфортне перебування споживачів оздоровчих послуг, а й є запорукою ліцензування діяльності санаторно-курортних комплексів у Україні та за її межами. До переліку основних проблем функціонування вітчизняних санаторно-курортних комплексів віднесено:

- корупцію на всіх рівнях державної та виконавчої влади, відсутність прозорості визначення норм та лімітів використання природних ресурсів що припадає конкретно на кожен оздоровчий заклад;
- несумісність основних завдань реального та фінансового секторів економіки невиробничої сфери, що накопичує ризики впровадження прогресивних методів діяльності санаторно-курортних комплексів;
- відсутність реформ у оздоровчо-рекреаційній індустрії;
- низьку якість кадрового забезпечення санаторно-курортних комплексів, що пояснюється низьким рівнем заробітної плати та недосконалістю системи освіти медиків та туризмознавців;

Chapter «Economic sciences»

- застаріле обладнання діагностичних центрів, та методи здійснення реабілітації, що обґрунтоване відсутністю належного державного фінансування;
- відсутність системного підходу органів державної влади до реорганізації та модернізації діяльності санаторіїв;
- недосконалість нормативно-правового та інституційного забезпечення діяльності санаторіїв України;
- відсутність державного фінансового забезпечення розвитку туристичної індустрії України;
- недосконалість цінової політики санаторно-курортних комплексів;

Рис. 5. Економіко-інфраструктурні ресурси санаторно-курортних комплексів

– недотримання міжнародних норм здійснення оздоровлення та рекреації населення та встановлення квот використання рекреаційно-туристичних ресурсів санаторно-курортних комплексів;

– недосконалість взаємодії державних та приватних санаторно-курортних комплексів, нерівномірний розподіл державного фінансового забезпечення між ними;

– низький рівень інформаційної відкритості та можливості проведення достовірної перевірки якості надання послуг відпочиваючим журналістами та спеціалізованими ревізійними службами.

Тому для ефективного функціонування санаторно-курортних комплексів необхідно виконувати ряд природоохоронних, економічно обґрунтованих кроків, серед яких:

– створення механізмів державного чи регіонального муніципального впливу на процес утилізації, нагромадження та збору побутових відходів санаторно-курортних комплексів;

– встановлення чітких норм та правил використання вичерпних природних ресурсів санаторно-курортних комплексів;

– розробка нормативно-правової бази, щодо можливості користування санаторно-рекреаційними ресурсами оздоровниць;

– створення системи оцінки якості надання оздоровчо-рекреаційними комплексами власних послуг, відповідно до сучасних вимог та потреб споживача;

– визначення адміністративного та кримінального покарання за ненадання чи надання недоброякісних оздоровчих послуг санаторно-курортними комплексами;

– реалізація програм збереження екологічно-чистого довкілля загалом та територій санаторно-курортних комплексів, зокрема;

– створення фінансово-кредитних ліній кредитування оздоровниць, із вимогою використання ними природоохоронних та енергозберігаючих форм ведення власної підприємницької діяльності;

– розробка нових державних програм фінансування лікування та реабілітації соціально незахищених верств населення;

– ведення доступної цінової політики приватних санаторно-курортних комплексів;

– відкриття науково-дослідних інститутів, на базі санаторіїв, що досліджуватимуть природні особливості регіону санаторно-курортних

комплексів та сприятимуть підвищенню ефективності використання їх санаторно-рекреаційних ресурсів;

– відкриття фермерських угідь, посадка екологічно-чистих сільськогосподарських продуктів харчування, або співпраця з підприємцями, що вирощують та реалізують таку продукцію, та її використання в раціоні відвідувачів санаторно-курортних комплексів;

– здійснення посадки багаторічних рослин, стимулювання збереження екологічного балансу на територіях розміщення оздоровниць та інше.

6. Висновки

Результатом дослідження соціально-економічного обґрунтування необхідності удосконалення поняття «санаторно-курортного комплексу» стало визначення сутності даного виду оздоровчих закладів, виокремлення їх функцій, принципів, основних завдань та мети функціонування. В основу дослідження поставлено необхідність вдосконалення сучасного стану надання послуг рекреації, реабілітації та оздоровлення у санаторно-курортних комплексах.

Ми переконані, що органи державної влади повинні зосереджувати особливу увагу на процесі використання туристично-рекреаційних ресурсів, і особливо природніх, що входять у їх склад. Сьогодні в Україні існує ряд екологічних проблем, вирішити які можливо шляхом зміни законодавства держави у частині встановлення квот використання вичерпних природніх ресурсів, реконструкцію діючих історичних, культурних та етнографічних ресурсів санаторно-курортних комплексів. Дослідженням виявлена необхідність розробки державних програм оздоровлення соціально-незахищених верств населення, створення на базі санаторно-курортних комплексів дитячих таборів, будинків реабілітації воїнів АТО, притулків для тварин та ін.

Таким чином, здійснені теоретичні дослідження сутності та основних проблем функціонування санаторно-курортних комплексів є своєчасними та вкрай актуальними, а основні результати праці повинні стати основою подальших економіко-географічних досліджень.

Список літератури:

1. Бейдик О.О. Словник-довідник з географії туризму, рекреології та рекреаційної географії. Київ : Палітра, 1997. 86 с.
2. Величко В.В. Організація рекреаційних послуг. Харків : ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2013. 202 с.
3. Бобкова А.Г. Рекреационное право : навч. посібник. Донецьк : Юго-Восток, 2000. 249 с.
4. Котляров Е.А. География отдыха и туризма, формирование и развитие ТРК. Москва : Мысль, 1978. 231 с.
5. Мельник І.Г. Основи рекреаційної географії : навч. посіб. Луганськ : ТОВ «Віртуальна реальність», 2008. 174 с.
6. Покоłodна М.М. Рекреаційна географія : навч. посіб. Харків : ХНАМГ, 2012. 275 с.
7. Смаль І.В. Основи географії рекреації і туризму. Ніжин : В-во НДПУ імені Миколи Гоголя, 2004. 264 с.
8. Смаль І.В. Рекреація і туризм: короткий тлумачний словник термінів і понять. Ніжин : Вид-во НДПУ імені М. Гоголя, 2006. 80 с.
9. Чудновский А.Д., Жукова М.А. Менеджмент туризма. Москва : Финансы и статистика, 2002. 356 с.
10. Зорин И.В., Зорин А.И., Ирисова Т.А. Менеджмент туризма. Туризм и отраслевые системы: навч. посіб. Москва : Финансы и статистика, 2001. 272 с.
11. Божук Т.І. Методи оцінки рекреаційних територій: анкетне опитування (на прикладі дендропарку «Софіївка»). *Вісник ДІТБ*. 2009. №13. С. 152–157.
12. Магійович Р.І., Пилип'як О. В., Шкрібинець О.О. Розвиток туристично-рекреаційного комплексу в Західному регіоні. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2008. № 7. С. 164–169.
13. Мельник О.В. Интегральный показатель туристической привабливості території: поняття та теоретичні аспекти. *Регіональна економіка*. 2004. № 4. С. 197–204.
14. Бейдик О.О. Українсько-російський словник термінів і понять з рекреаційної географії та географії туризму. URL: <http://www.geograf.com.ua/glossary/termini-z-galuzi-turizmu-ta-rekreatsiji/rekreatsijna-diyalnist> (дата звернення: 21.01.2020).
15. Масляк П.О. Рекреаційна географія : навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 343 с. URL: http://tourlib.net/books_ukr/maslyak-rekr0.htm (дата звернення: 21.01.2020).
16. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: навч. посіб. Одеса: Астропринт, 2005. 632 с. URL: <http://www.geograf.com.ua/glossary/termini-z-galuzi-turizmu-ta-rekreatsiji/rekreatsijna-diyalnist> (дата звернення: 31.01.2020).
17. Про затвердження Державних санітарних норм та правил «Гігієнічні вимоги до води питної, призначеної для споживання людиною» : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 12 травня 2010 р. № 400. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2010_05_12/an/68/RE17747.html#68 (дата звернення: 31.01.2020).

18. Про затвердження Положення про організацію роботи санаторно-курортних закладів Збройних Сил України : Наказ Міністерства оборони України від 23 червня 2014 р. № 411. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0995-14> (дата звернення: 10.01.2020).

19. Омуш М.О. Стратегія диверсифікованого розвитку туристського комплексу в регіональній економіці (на прикладі Йорданії) : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. екон. : 08.10.03; 08.10.01. Харків, 2003. 19 с.

References:

1. Bejdyk O.O. (1997). *Slovyk-dovidnyk z gheoghrafiji turyzmu, rekreologhiji ta rekreacijnoji gheoghrafiji* [Dictionary of tourism, recreation and recreational geography]. Kyiv: Palitra. (in Ukrainian)

2. Velychko V.V. (2013). *Orghanizacija rekreacijnykh poslugh* [Organization of recreational services]. Kharkiv: KhNUMGh im. O.M. Beketova. (in Ukrainian)

3. Bobkova A.Gh. (2000). *Rekreacyonnoe pravo* [Recreational law]. Doneck: Jugho-Vostok. (in Russian)

4. Kotljarov E. A. (1978). *Gheoghrafyja otдыkha y turyzma, formyrovanye y razvytye TPK* [Geography of leisure and tourism, formation and development of TPK]. Moskva: Mysl'. (in Russian)

5. Meljnyk I.Gh. (2008). *Osnovy rekreacijnoji gheoghrafiji* [Basics of recreational geography]. Lughansjk : TOV «Virtualjna realjnistj». (in Ukrainian)

6. Pokolodna M.M. (2012). *Rekreacijna gheoghrafija* [Recreational Geography]. Kharkiv: KhNAMGh. (in Ukrainian)

7. Smalj I.V. (2004). *Osnovy gheoghrafiji rekreaciji i turyzmu* [Basics of recreation and tourism geography]. Nizhyn: Vvo NDPU imeni Mykoly Ghogholja. (in Ukrainian)

8. Smalj I.V. (2006). *Rekreacija i turyzm: korotkyj tlumachnyj slovyk terminiv i ponjatj* [Recreation and tourism: a short explanatory dictionary of terms and concepts]. Nizhyn: Vyd-vo NDPU imeni M. Ghogholja. (in Ukrainian)

9. Chudnovskij A.D., Zhukova M.A. (2002). *Menedzhment turyzma* [Tourism management]. Moskva: Fynansy i statystyka. (in Ukrainian)

10. Zoryn Y.V., Zoryn A.Y., Yrysova T.A. (2001). *Menedzhment turyzma. Turyzm y otraslevye systemy* [Tourism management. Tourism and industry systems]. Moskva: Fynansy i statystyka. (in Ukrainian)

11. Bozhuk T.I. (2009). *Metody ocinky rekreacijnykh terytorij: anketne opytuvannja (na prykladi dendroparku «Sofijivka»)* [Methods of assessment of recreational areas: questionnaire (on the example of the Sofiyivka arboretum)]. *Visnyk DITB*, vol. 13, pp. 152–157.

12. Maghijovych R.I., Pylyp`jak O. V., Shkribynej O.O. (2008). *Rozvytok turystychno-rekreacijnogho kompleksu v Zakhidnomu rehioni* [Development of tourist and recreational complex in the Western region]. *Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy*, vol. 7, pp. 164–169.

13. Meljnyk O.V. (2004). *Integhraljnij pokaznyk turystychnoji pryvablyvosti terytoriji: ponjattja ta teoretychni aspekty* [Integral indicator of tourist attractive-

ness of the territory: concepts and theoretical aspects]. *Regionaljna ekonomika*, vol. 4, pp. 197–204.

14. Bejdyk O.O. Ukrajinsjko-rosijsjkyj slovnyk terminiv i ponjatj z rekreacijnoji gheoghrafiji ta gheoghrafiji turyzmu [Ukrainian-Russian dictionary of terms and concepts in recreational and tourism geography]. Retrieved from: <http://www.geograf.com.ua/glossary/termini-z-galuzi-turizmu-ta-rekreatsiji/rekreatsijna-diyalnist> (accessed 21 January 2020).

15. Masljak P.O. (2008). *Rekreacijna gheoghrafija* [Recreational Geography]. Kyiv: Znannja. Retrieved from: http://tourlib.net/books_ukr/maslyak-rekr0.htm (accessed 21 January 2020).

16. Topchijev O.Gh. (2005). *Suspiljno-gheoghrafichni doslidzhennja: metodologhija, metody, metodyky* [Socio-geographical studies: methodology, methods, techniques]. Odesa: Astroprynt. Retrieved from: <http://www.geograf.com.ua/glossary/termini-z-galuzi-turizmu-ta-rekreatsiji/rekreatsijna-diyalnist> (accessed 31 January 2020).

17. Pro zatverdzhennja Derzhavnykh sanitarnykh norm ta pravyl «Ghijehijenichni vymohy do vody pytnoji, pryznachenoji dlja spozhyvannja ljudynuju» : Nakaz Ministerstva okhorony zdorov'ja Ukrainy vid 12 travnja 2010 r. № 400. Retrieved from: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2010_05_12/an/68/RE17747.html#68 (accessed 31 January 2020)ю

18. Pro zatverdzhennja Polozhennja pro orghanizaciju roboty sanatorno-kurortnykh zakladiv Zbrojnykh Syl Ukrainy : Nakaz Ministerstva oborony Ukrainy vid 23 chervnja 2014 r. № 411. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0995-14> (accessed 10 January 2020).

19. Omush M.O. (2003). *Strateghija dyversyfikovanogho rozvytku turystsjkogho kompleksu v regionalnij ekonomici* (na prykladi Jordaniji) [Strategy of diversified development of tourist complex in regional economy (on the example of Jordan)]. Kharkiv. (in Ukrainian)